

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ОБМАН ЧИ САМООБМАН КОРИСТУВАЧІВ?

В статті розглянуто питання інтерпретації облікової інформації (фінансової і податкової) з точки зору різних користувачів, відносності оцінки показників бухгалтерської звітності і такій категорії бухгалтерського обліку як значимість

Постановка проблеми. Бухгалтерська служба не просто витрачає гроші підприємства, але і випускає певний продукт. Основний продукт – це бухгалтерська звітність, до якої з кожним роком пред'являється все більше вимог і з кожним роком вона стає все прозоріше і прозоріше. На початку перебудови від бухгалтера вимагалось небагато знань: звести дебет-кредит, нарахувати зарплату і податки. Часи змінились. В основі обліку – загальні стандарти і “величний” принцип достовірного і добросовісного погляду. Сьогоднішня ціна бухгалтерської помилки висока, тому бухгалтер при складанні звітності в необхідних випадках повинен відійти від вимог нормативних документів, здійснити записи відповідно до свого професійного судження, але в пояснювальній записці вказати, що він зробив, як і чому.

Можливості виходу українських підприємств на ринки капіталу безпосередньо залежать від прозорості та достовірності бухгалтерської звітності, на підставі якої інвестор міг би приймати рішення про доцільність і обсяг інвестицій, здійснювати контроль за їх ефективним використанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні багато уваги приділяють розв'язанню проблем суміщення бухгалтерського податкового та фінансового обліку. Питання сутності податкового обліку та його місця в обліковій системі розглядали в своїх працях такі зарубіжні науковці, як М.Р. Метьюс, В.В. Панков, М.Х.Б. Перера, М.Л. Пятов, Ж. Рішар, М.В. Семенова, Я.В. Соколов, Г.Р. Хамідулліна, Е.С. Хендріксен, А.А. Яруга. У вітчизняній обліковій думці проблеми податкового обліку знаходять своє відображення в працях О.В. Бондаря, М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова,

О.О. Євсєєвої, В.М. Панченка, М.С. Пушкаря, Є.К. Ковальчука, Є.В. Мниха, В.О. Шевчука та інших науковців. Проте тільки окремі науковці розглядають питання інтерпретації облікової інформації (фінансової та податкової) з точки зору різних користувачів, відносності оцінки показників бухгалтерської звітності і такій категорії бухгалтерського обліку як значимість.

Мета дослідження полягає у висвітленні основних проблем інтерпретації (розкриття змісту, пояснення, витлумачення) облікової інформації з точки зору основних груп користувачів: власників і держави.

Виклад основного матеріалу. Здійснюючи облік, люди переслідують конкретні цілі, направлені на забезпечення своїх майнових інтересів. Взаємодія суб'єкта відображення та об'єктивної реальності, що відбувається, відображається в рамках громадсько-історичної практики. Саме в ній суб'єктивний за походженням облік об'єктивується у вигляді відносин з іншими суб'єктами. Тому, взяте в умовах громадсько-історичної практики, облікове відображення проявляється у певній сукупності суспільних відносин.

Протиріччя майнових інтересів різних учасників економічних відносин призвело до того, що облік став використовуватись як засіб узгодження майнових інтересів. Суть обліку вчені вбачають у тому, що він представляє собою механізм реалізації та взаємодії майнових інтересів в суспільстві. Завдяки цьому люди отримують можливість сприймати економічну діяльність господарюючих суб'єктів за достатньо тривалий проміжок часу, навіть якщо вони в ній прямо участі не беруть. Це досягається шляхом створення та використання інформації про цю діяльність.

“Записане є існуюче – ця фраза означає народження в економічному житті ідеального світу – світу бухгалтерських даних, бухгалтерської інформації, що існує зовсім відокремлено від світу реального господарського життя”, – пишуть Я.В. Соколов та М.Л. Пятов [12]. Ілюзія надійності бухгалтерських даних перетворилась на парадокс, адже облікова інформація практично ніколи не відповідає реальному стану справ у суспільстві. На етапі зародження обліку проблема ця була викликана природними кожному господарству фактами – природного убутку, крадіжки, псування. В нові часи вона прийняла чисто методологічний характер, що пов'язано з не співпадаючими інтересами різних груп користувачів, можливості застосування професійного судження при складанні фінансової звітності з урахуванням такої категорії як значимість

облікової інформації¹. В основі першої проблеми лежить сформульована Джино Дзаппою теза про те, що з бухгалтерської точки зору доходи підприємства очевидні, а витрати сумнівні, звідси і величина прибутку (в тому числі і оподаткованого) умовна.

Оподаткування представляє собою один з найбільш складних економічних механізмів, що має подвійний характер. З одного боку, в ньому проявляються інтереси держави, з іншого – інтереси платників податку: суб'єктів господарювання та громадян. Зрозуміло, що інтереси ці в багатьох випадках не співпадають і навіть суперечать один одному [2, с. 7].

В Україні з прийняттям норм податкового законодавства, останні явно почали превалювати над правилами бухгалтерського обліку. Крім того, з'явилися об'єкти, що не відображаються у фінансових результатах за даними бухгалтерського обліку, але змінюють фінансовий результат з метою обчислення податку на прибуток за даними податкового обліку. З кожним роком “відмінності показників прибутку звітного періоду, обчисленого за даними бухгалтерського обліку та валового прибутку як об'єкта оподаткування податком на прибуток, ставали все більш суттєвими” [10, с. 2].

Відповідно до Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам (мається на увазі користувачі фінансової звітності) для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства.

Під користувачами в законі розуміють фізичних або юридичних осіб, які потребують інформації про діяльність підприємства для прийняття рішень. Чи можна вважати повною та достовірною інформацію про величину прибутку до оподаткування, що надається власнику підприємства і податковим органам? У Франції оподатковуваний прибуток і прибуток, заявлений акціонерам, співпадають.

Пятов М.Л. зазначає, що “кожен запис, який робить бухгалтер, здатен вплинути на думку зовнішніх користувачів звітності про організацію”. Отже,

¹ Зазначимо, що питання, які стосуються останньої проблеми, потребують окремих глибоких досліджень, завдання нашого дослідження – вирішення питання: чи можливе співіснування таких категорій як “значимість”, “професійне судження” в контексті існування різних видів звітності (фінансової і податкової), пристосованої до різних груп користувачів.

якщо ми знаємо методику бухгалтерського обліку, що застосовується підприємством, ми можемо “читати” дані бухгалтерської звітності, досягаючи розуміння показників її фінансового стану. Однак і в цьому випадку (за умови, що проаналізована фінансова звітність достовірна) відповідність цих показників реальному стану справ завжди буде відносним” [4, с. 39].

Стандарти розраховані на інвесторів, під якими розуміють переважно власників, але крім інвесторів є й інші користувачі даних, і у них є свої інтереси, своя користь, своя достовірність. Таким чином, стандарти не можуть задовольнити всіх. Якщо ж побудувати стандарти, приймаючи до уваги інтереси усіх, то прийдеться прийняти серію компромісів, що викривлять конкретні інтереси і всю достовірність даних, після цього вони вже не будуть нікому потрібні. Стандарти, може бути потрібні тільки для тих підприємств, які котирують свої акції на біржі, але по відношенню до всієї множини господарюючих суб’єктів це мала частина, і тому надавати їм директивного характеру, розраховуючи на використання їх всіма суб’єктами, недопустимо. Прибічники цих поглядів впевнені, що стандарти не повинні заважати бухгалтеру, спираючись на своє професійне судження, достовірно розкривати реальний стан справ [9, с. 236-237].

Проблемою при цьому є визначення основної групи користувачів і можливість задоволення їх суперечливих інтересів [3, с. 11].

Кожен користувач вважає себе добросовісним. Він може зрозуміти інших користувачів, а в ряді випадків – поступитись своїми інтересами. Але навіть якщо він і поступиться ними на користь інших, це не значить, що він зробить це добросовісно, а відповідно, отримає достовірні дані. Очевидно, що кожен учасник господарського процесу може вважати, що його підходи до методології обліку – це шлях до істини. Разом з тим він повинен розуміти, що й інші учасники цього процесу думають так само і помиляються про достовірність даних, які вони оцінюють [9, с. 236-237].

Зустрічаючись з будь-якою ситуацією в галузі обліку, перш за все, потрібно задати питання: кому вона вигідна? І одночасно зрозуміти, як вона впливає на інтереси осіб, що мають до неї відношення. Тільки тоді можна зрозуміти інтереси різних адміністраторів, бухгалтерів, організацій та осіб, сторонніх для підприємства. Отже, мотивація стає першим етапом сучасного бухгалтера. Тільки пропускаючи отриману інформацію в спектрі інтересів осіб, що беруть участь в господарському процесі, можна дати правильну, об’єктивну оцінку фактів господарського життя і прийняти дійові управлінські рішення [7, с. 3].

У зв'язку з цим в англomовних країнах виникло поняття значимості як одне з найважливіших положень теорії бухгалтерського обліку і аудиту. Його сутність можна визначити як ступінь впливу величини прибутку, обчисленої бухгалтерами і показаної у звіті, на рішення, що приймаються інвесторами [5, с. 3].

Комісія з цінних паперів США (SEC) визначила, що тільки та інформація відповідає принципу значимості, яка необхідна розсудливому інвестору для прийняття рішення. Рада зі стандартів фінансового обліку дала більш розширене визначення: “Будь-яке твердження, факт або об’єкт бухгалтерського обліку є значимими, якщо в обставинах, що склалися, їх розкриття і оцінка в системі бухгалтерського обліку можуть вплинути на рішення розсудливої особи, зацікавленої в даній інформації” [5, с. 3].

З 1965 р. робились спроби від чисто умовних і вольових рішень, коли значимість визначала адміністрація фірми (що зустрічалось найбільш часто) або її інвестори, перейти до виділення певних якісних ознак значимості і до її кількісного виміру [5, с. 3].

Соколов Я.В. робить наступні важливі висновки:

1. Категорія значимості отримала визнання в бухгалтерському обліку багатьох країн, в тому числі і в Росії.

2. Визначення величини значимості – невід’ємне право адміністрації кожного підприємства, господарюючого суб’єкта, що має права юридичної особи.

3. Ризик помилки у визначенні значимості дуже великий, і, по можливості, повинен бути мінімізований.

4. Значимість об’єкта залежить від обраної обліково-фінансової політики. Вона може бути представлена у багатьох варіантах. Наприклад, підтримка платоспроможності, залучення інвестицій, мінімізація оподаткованого прибутку тощо.

5. Критерії значимості повинні бути представлені у нормативних документах в явному вигляді.

6. Необгрунтовано встановлена значимість може бути, відповідно до правових норм, що вводяться, предметом позову з боку зацікавлених осіб – акціонерів, інвесторів, кредиторів і податкових органів.

7. Необхідно розрізняти значимість управлінських рішень, що приймаються, і їх вплив на бухгалтерський облік, і значимість вибору тих чи інших методологічних прийомів в самому бухгалтерському обліку і їх вплив на результати господарської діяльності.

8. Категорія значимості представляє собою невід’ємну частину бухгалтерського обліку і фінансового аналізу [5, с. 11].

Під значимістю в тлумачному словнику української мови розуміють роль, важливість чого-небудь; зміст, суть чого-небудь, а значимий – важливий, який відіграє певну роль.

Сьогодні маємо ситуацію, коли правильне відображення в бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних з формуванням фінансових результатів, не означає достовірність цих фінансових результатів для податкового обліку [10, с. 2].

Не дивлячись на проголошене професійне судження, в Україні вирішальну роль, з точки зору значимості, належить державі в особі податкових органів, і те, що вони (ці органи) вважають значимим, значимим і визнається.

З точки зору господарських цілей підприємства, які мав на увазі бухгалтер, звіт підприємства може бути складений правильно. Проте по закінченню звітного року податкова звітність складається не з точки зору господарських цілей і позицій підприємства на даний рік, а з метою оподаткування. Ці цілі можуть не співпадати, отже, для вимог фіска потрібен інший звіт.

З одного боку, кожен власник має невід'ємне право вести облік так, як він хоче, обирати методи оцінки майна та боргів, методи амортизації матеріальних та нематеріальних активів, формувати необхідні резерви і тим самим передбачати величину фінансового результату свого підприємства. З іншого, – точки зору держави, прибуток підприємства повинен визначатися за суровими і єдиними для всіх вимогами. Звідси і поява податкового обліку. “По-суті, це тільки один з варіантів бухгалтерського обліку, але варіант цей може суттєво відрізнятись від того варіанту, що прийнятий на біржі, і від того, яким керуються власники і адміністрація фірми” [9, с. 229].

Проте, давайте розберемось, чиєї позиції буде дотримуватись бухгалтер? Чи є він тією незацікавленою особою?

В будь-якому випадку бухгалтер – зацікавлена особа, і буде він відображати так інформацію, як того вимагає власник (на приватних підприємствах), або керівник (на підприємствах інших організаційно-правових форм). Це доводить крах відомих компаній.

Якщо кінцева мета податкового обліку суттєво відрізняється від мети складання та подання фінансової звітності, а формування бухгалтерської звітності далеке від інформаційного забезпечення задач оподаткування, то вирішальне значення має відповідь на питання: чи може Звіт про фінансові результати замінити податкову декларацію, в тому числі в частині визнання податку на прибуток?

На думку багатьох авторів, основне завдання бухгалтерської звітності – вплив на курс цінних паперів. Відповідно, прибуток, відображений в балансі та звіті про

фінансові результати, не може бути тотожним прибутку, з якого сплачуються податки. Крім того, система оподаткування може змінюватися кожного місяця, а питання про інвестиції необхідно приймати в розрахунку на багато років [6, с. 482]. Як бачимо, основною причиною введення податкового обліку, вчені називають надання інформації, пристосованої до користувачів: однієї – пристосовану до потреб інвесторів, які приймають рішення щодо придбання цінних паперів підприємства на біржі; іншої – для податкових органів, концепція яких полягає в тому, що визначений саме за їх правилами оподаткованого прибутку, є надійнішим (який не викликає сумніву, цілком вірний, точний) і правильнішим. Та чи насправді, все так “гарно” як здається?

“Витрати зі сплати податку на прибуток відображаються в звіті про фінансові результати. В додатках до фінансової звітності наводяться відомості про методи розрахунків витрат за податками та їх співвідношення з реально виплаченими сумами. Отже, сам звіт не представляє достовірної інформації, що фірми виплачують саме ту суму податку, яку можна вважати справедливою,” – зазначають Е.С. Хендріксен та М.Ф. Ван Бреда [11, с.459].

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Ігнорувати інформацію бухгалтерського обліку не можна – дуже тяжкими можуть бути податкові наслідки. Проте думку акціонерів і інвесторів також не можна забувати, саме вони є користувачами зовнішньої звітності.

“Бухгалтерія (*подвійна* – прим. авт.), відповідно, обманує свідомість, але цей обман, чи самообман, потрібен, так як дозволяє спрощувати дійсність, створюючи передумови для управління нею”, – пише Я.В. Соколов [9, с. 55].

Ще Л. Пачолі сформулював дві мети обліку, одна з яких полягає у обчисленні фінансового результату, або “мета будь-якого купця полягає в тому, щоб придбати дозволено відповідну вигоду для свого утримання”. Чому ж тоді сума прибутку, заявленого акціонерам, і сума прибутку, обчислена за вимогами податкових органів, повинна відрізнятись? Чи не залишаються акціонери (власники) “обдуреними”? З якого прибутку виплачувати дивіденди власникам?

Вважаємо, що облік здійснюється з метою формування повної та достовірної інформації про порядок обліку господарських операцій з метою оподаткування, а також забезпечення внутрішніх і зовнішніх користувачів відповідною інформацією для контролю за повнотою і правильністю обчислення, своєчасністю сплати податку до бюджету. Вирішальну роль з точки зору значимості повинна належати державі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Забродин И.П., Кубахов Е.В. Совершенствование бухгалтерского учета расходов для целей их налогообложения // Аудитор <http://www.gaap.ru/biblio/tax/calculation/028.asp>.
2. Иванов Ю. Суть, принципы и методы налогового планирования // Налоговое планирование: пути снижения налоговых рисков и оптимизации налогообложения. – Бухгалтерия. Спецвыпуск. – Выпуск 9. – сентябрь. – 2005. – С.7-13.
3. Мельникова Н.П. Концепция налогового бухгалтерского учета // Бухгалтерский учет и анализ. – 2003. – № 6. – С. 11-15.
4. Пятов М.Л. Относительность оценки показателей бухгалтерской отчетности // Бухгалтерский учет. – 2000. – № 6. – С. 39-48.
5. Соколов Я.В. Значимость – важнейшая категория бухгалтерского учета // Бухгалтерский учет. – 1996. – № 3. – С. 7-11.
6. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 496 с.
7. Соколов Я.В. Рыночная экономика и психологические аспекты бухгалтерского учета // Бухгалтерский учет. – 1992. – № 2. – С. 3-9.
8. Соколов Я.В., Патров В.В. Две концепции бухгалтерского учета // Бухгалтерский учет. – 1996. – № 5. – С. 28-31.
9. Соколов Я.В., Соколов В.Я. История бухгалтерского учета: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 272 с.
10. Хамидуллина Г.Р. Анализ построения учетной политики организации // Все для бухгалтера. – 2001 г. – № 22 (94). – С. 2-8.
11. Хендриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета: Пер с англ. / Под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 576 с.
12. <http://www.buh.ru>.